

РЕЦЕНЗІЇ

Медіафорум : аналітика, прогнози,
інформаційний менеджмент :
зб. наук. праць. – Чернівці :
Чернівецький нац. ун-т, 2022. –
Том 11. – С. 320-327

Mediarorum: Analytics, Forecasts,
Information Management:
Collection of Research Articles. – Chernivtsi:
Chernivtsi National University, 2022. –
Vol. 11. – pp. 320-327

<https://doi.org/10.31861/mediaforum.2022.11.320-327>

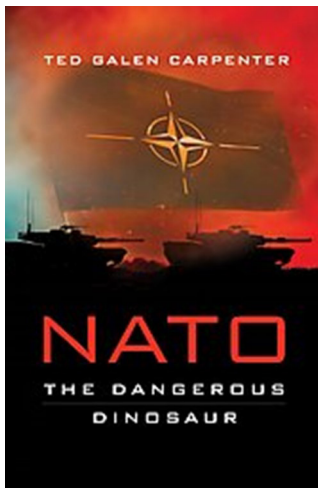
УДК: 327”1991/...”: (1-622НАТО)

© Микола Стецюк¹

НАТО В ПОСТЫПОЛЯРНОМУ СВІТІ: РУДИМЕНТ ЧИ НЕОБХІДНІСТЬ?

Рец. на: Carpenter, Ted Galen. 2019. NATO: The Dangerous Dinosaur. Washington, D.C.: Cato Institute. 192 p.

320

Сучасні загрози та виклики національній та регіональній безпеці, зокрема на Європейському континенті, ставлять зовсім по-новому питання щодо можливостей та необхідності трансформації військово-політичних союзів, зокрема ідеться як про блок НАТО.

Створена 1949 р. Організація Північноатлантичного договору (НАТО) виявилася справжнім довгожителем міжнародно-безпекової системи, що склалася після Другої світової війни. Як оборонний альянс демократичних держав, першочерговою – фактично єдиною – метою якого було стримування СРСР, НАТО за підсумками понад півсторічного «холодного» протистояння пережила і сам Радянський Союз, і зрежисований ним контральянс – Організацію Варшавського договору (ОВД). Занепад і розпад головного ідеологічного візаві Заходу призвів до того, що НАТО опинилася в принципово новому, відносно спокійному безпековому середовищі, в якому гостро постало питан-

¹ Аспірант кафедри міжнародних відносин та суспільних комунікацій Чернівецького національного університету імені Юрія Федьковича. E-mail: stet-siuk.mykola@chnu.edu.ua, <https://orcid.org/0000-0003-0704-6530>

ня пошуку нових сенсів та цілей. Власне, відсутність чіткої екзистенційної загрози, роль якої свого часу відігравав СРСР, дала привід для дискусій про входження Альянсу в період кризи, пов'язаної з наростанням внутрішніх стратегічних відмінностей та зменшенням публічної підтримки (Viggo Jakobsen and Ringsmose, 2018). Одним з нових сенсів існування НАТО в постбіполярну добу можна вважати розширення Альянсу на схід. Як заявляв президент США Джордж Буш-старший в одній зі своїх промов 1989 р., «для засновників Альянсу це прагнення [зробити Європу цілісною та вільною] було далекою мрією, та тепер це є новою метою НАТО» (Bush, 1989). За цією риторикою стояли наміри американських посадовців шляхом розширення Альянсу заповнити безпековий вакуум у Центрально-Східній Європі, гарантувати стабільність регіону, консолідувати здобутки демократії, а також зробити НАТО безальтернативним безпековим актором на теренах Європи (van Hoof, 2020).

Розширення, однак, було лише однією з численних проблем НАТО, які, на думку Теда Галена Карпентера, автора рецензованої тут праці і який є аналітиком Інституту Катона (Cato Institute), стали на заваді продуктивній трансформації Альянсу та зробили організацію тягарем перш за все для США (Carpenter, 2019). Аргументи автора видаються логічними та обґрунтованими — рівно до тієї миті, коли мова заходить про НАТО в контексті відносин між Заходом та РФ. Зрештою, деякі рекомендації відходять від суто «натівської» проблематики, зачіпаючи ширшу проблему переустрою системи міжнародних відносин. Найцікавіше те, що такі поради ученого, який нібито закликає до переформатування НАТО в інтересах США, насправді, можуть нашкодити останнім у довгостроковій перспективі.

Як зазначає Карпентер, протягом майже всієї історії існування НАТО гостро постало питання рівного розподілу відповідальності [англ. *burden-sharing*, досл. спільне несення тягаря] між країнами-членами. США, з одного боку, періодично звертали увагу європейських союзників на необхідність докладати більше зусиль для забезпечення колективної безпеки в рамках Альянсу; з іншого – робили все для того, аби посилити свою військову присутність у Європі, запевнити останню у відданості взятим на себе безпековим зобов'язанням та присікти будь-які безпекові ініціативи поза межами НАТО. Так, ухвалена адміністрацією президента Трумена оборонна доктрина США щодо Європи – документ NSC 82 – перед-

бачала, що ядро збройних сил Альянсу на континенті мали б формувати саме європейські союзники. Однак поступове збільшення американського військового контингенту в Європі – до 100 000 у 1951 р. та до 300 000 у подальшому – ішло врозріз із згаданим вище принципом (Carpenter 2019). Більш того, на фоні такого нарощування військової присутності періодичні заяви американських чиновників про небажання Європи брати на себе більше відповідальності звучали радше дивно. Державний секретар США Джон Даллес у 1953 р. навіть погрожував, що США доведеться «кардинально переоцінити» свої підходи до забезпечення безпеки європейських союзників, якщо останні й далі відмовлятимуться робити більше; справді, заклики й вимоги до європейських членів НАТО щодо необхідності збільшити свій внесок у забезпечення колективної безпеки лунали досить часто. Тим не менше, фактичні дії кожної наступної президентської адміністрації були прямо протилежними з двох причин: по-перше, США не дозволяли собі навіть думки про вихід з НАТО або хоча б зменшення своєї залученості, бо побоювалися втратити свій вплив у Європі; по-друге, європейці прагнули втримати над собою американську безпекову парасольку, вимагаючи від США постійної військової присутності та підтвердження відданості своїм безпековим зобов'язанням (Carpenter, 2019). З огляду на це автор робить висновок, що непослідовні риторика та дії США призвели до їх гіпертрофованої ролі в рамках НАТО, тоді як європейським союзникам було відведено роль так званих *security dependents* [англ. утриманці].

Іншою проблемою, на думку автора, став вихід НАТО за власні рамки, а саме відхід від концепції суто оборонного союзу та здійснення військових операцій за межами своєї традиційної зони відповідальності. Так, Карпентер стверджує, що події, які супроводжували розпад Югославії, – зокрема конфлікт у Боснії – могли б стати переломним моментом для НАТО та дати позитивний імпульс його трансформації, якби США провели чітку лінію між власними безпековими пріоритетами й ширшими інтересами Альянсу, дозволяючи Європі взяти на себе більше ініціативи. На думку автора, США мали б дати Європі зрозуміти, що «якийсь незначний конфлікт на Балканах не становив скільки-небудь серйозної загрози трансатлантичній спільноті і тим паче не вимагав втручання США» (Carpenter, 2019). Тим не менше, адміністрація президента Клінтона нібито не могла втриматися від втручання в процес залагодження югославського пи-

тання, особливо з огляду на невдалі дипломатичні потуги європейських країн. Автор цитує кореспондента газети The Washington Post Чарльза Краутгамера, який вважав, що втручання в югославський конфлікт свідчило про «прагнення адміністрації Клінтона перетворити НАТО в проактивний альянс, готовий насаджувати порядок за межами власних кордонів» (Carpenter, 2019). Подальші операції в Афганістані (2001), Іраку (2003), Лівії (2011) лише підкреслили тенденції виходу НАТО за власні рамки. Як наслідок, США брали на себе надмірні зобов'язання, ще більше обмежуючи простір для ініціативи європейських членів НАТО.

Третя проблема полягає в тому, що теза про НАТО як союз демократичних держав не відповідала дійсності ні під час Холодної війни, ні опісля. На підтримку свого аргументу автор наводить приклади Португалії, яка до 1975 р. була напівфашистською диктатурою та Туреччини, яка 1967 р. пережила військовий переворот, а 1974 вторглася до Кіпру та мало не розв'язала війну з іншим членом НАТО – Грецією (Carpenter, 2019). Більш сучасні приклади включають ту ж Туреччину, а також Угорщину, де спостерігаються явні авторитарні тенденції, зокрема щодо консолідації влади в руках президента Ердогана та прем'єр-міністра Обрана відповідно. Власне, тут Карпентер не приховує свого невдоволення тим фактом, що США все ще готові захищати таких союзників:

«...ризикувати життями американців задля захисту демократичного союзника, який не є важливим для безпеки [США], – досить погана ідея. Значно гірше – йти на такий ризик задля захисту погано замаскованої диктатури, яка [знов-таки] не є важливою для безпеки Америки...» (Carpenter, 2019).

Одним із центральних аргументів автора, однак, є теза про відповідальність США за провокування другої «холодної війни», зокрема через політику щодо НАТО. Так, Карпентер стверджує, що розширення самого Альянсу на Схід, а також вихід за рамки суто оборонного союзу «призвели до поступового погіршення відносин з Росією» (Carpenter, 2019). На підтвердження свого аргументу автор цитує кількох американських експертів та посадовців, як-от колишнього посла США в СРСР Джека Метлока-молодшого:

«[військова інтервенція НАТО проти Сербії та розширення Альянсу на схід] підірвали довіру росіян до Сполучених Штатів. За даними опитувань 1991 р. 80% росіян ставилися до США

прихильно; 1999 р. майже стільки ж [росіян] мали протилежне ставлення [до США]» (Carpenter, 2019).

Звідки в пана Метлока-молодшого були такі соціологічні дані, а також чи були такі зміни зумовлені саме вказаними вище подіями, – ці питання залишаються відкритими, однак автор, очевидно, приймає їх за чисту монету.

Ще одним цитованим експертом є Джон Міршаймер, один з теоретиків неореалізму, який твердив про готовність Кремля змиритися з тривалою присутністю НАТО в Європі:

«Наприкінці Холодної війни Радянський Союз... вважав за краще, щоб війська США залишалися в Європі, а НАТО продовжила існувати. Радянські лідери розуміли, що це допомогло б... утримувати [Німеччину] під контролем навіть у разі її об'єднання...» (Carpenter 2019, chap. 2).

Нарешті, Карпентер цитує Строуба Талбота, заступника держсекретаря США при Адміністрації Клінтона:

324

«Багато росіян вбачають у НАТО пережиток Холодної війни, апріорі спрямований проти їхньої країни... Вони розпустили ОВД – власний військовий союз – і логічно запитують, чому Захід не робить так само... Вони почуваються, наче Росія... досі є об'єктом прихованої політики стримування» (Carpenter, 2019, chap. 2).

Розвиваючи думки згаданих вище осіб, автор стверджує, що США цілеспрямовано прощтовхували ініціативу щодо розширення НАТО попри протести тодішньої владної верхівки РФ, яка «покладалася на неформальну обіцянку відмовитися від розширення НАТО на схід в обмін на згоду Кремля щодо входження об'єднаної Німеччини в Альянс» (Carpenter, 2019, chap. 2). На підтвердження цієї тези Карпентер цитує інтерв'ю Дмитрія Медведєва виданню Der Spiegel від 2009 р., в якому той стверджує, що Росія не отримала «нічого з того, що [їй] обіцяли, а саме що НАТО не розширюватиметься нескінченно на схід і що [російські] інтереси постійно братимуть до уваги» (Carpenter, 2019, chap. 2). Загалом складається враження, ніби автор вважає розширення НАТО мало не головною причиною погіршення відносин між РФ і Заходом. Більш того, книга прямо звинувачує США в тому, що вони свідомо взяли курс на конфронтацію та ігнорування інтересів РФ, і тим самим непрямо легітимізує претензії останньої. Очевидно, таким чином автор намагається виправдати

свої наступні аргументи щодо (не)доцільності існування Альянсу у сучасному форматі.

Рекомендації ж щодо вирішення окреслених у книзі проблем Альянсу заслуговують особливої уваги. Тут варто наголосити, що лейтмотивом книги є теза про невідповідність НАТО інтересам США. Власне, автор різко критикує «експансіоністську» політику, яку Сполучені Штати провадили після розпаду СРСР: з одного боку, США перетворили Альянс на інструмент безконтрольного розширення власної сфери впливу; з іншого – взяли на себе надмірні зобов'язання щодо захисту незліченної кількості країн, які не є важливими для безпеки Америки. Для виправлення цієї проблеми Карпентер пропонує передати країнам Європи відповідальність за безпеку континенту. Спосіб передачі відповідальності, однак, викликає серйозні питання: по-перше, «адміністрація Трампа має оголосити, що США планують вийти з НАТО до квітня 2024 року», а європейські союзники до цього часу мають сформувати новий політико-безпековий союз; по-друге, США мають «вивести всі наземні сили з Європи... протягом двох років» (Carpenter, 2019). З огляду на час публікації книги – до чергових президентських виборів у США залишався рік – автор, швидше за все, розраховував на переобрання Дональда Трампа, адже важко уявити, щоби президент-демократ довів подібну ініціативу до завершення.

Найбільш сумнівними видаються «консервативні» рекомендації стосовно відносин з РФ. Так, Карпентер радить американським та європейським політикам «мислити реалістичніше» та «визнати той факт, що сфери впливу залишаються невід'ємною частиною системи міжнародних відносин і що великі держави [перш за все РФ та Китай] наполягатимуть на своєму праві утримувати такі сфери» (Carpenter, 2019). Більш того, автор наполягає, що «задля уникнення напруги у відносинах з Москвою (і Пекіном) США мають відмовитися від позиції, що всі держави, включно з великими, мають дотримуватися принципів... ліберального, заснованого на правилах світового порядку» (Carpenter, 2019). Простіше кажучи, якщо самі США регулярно порушували ці принципи, то чому б не дозволити іншим великим державам робити це? Автор навіть переконаний, що такі кроки якимось чином допоможуть «зберегти мир». Що ж до РФ, то тривале ігнорування Заходом її інтересів слід виправити, знов-таки, шляхом визнання за нею права на утримання «мінімальної» сфери

інтересів, а ЄС своєю чергою мав би стримувати Кремль від намагань розширити цю сферу (Carpenter, 2019). Ще раз підкреслимо, що оперування поняттям «сфера інтересів» притаманне добі світових воєн та періоду холодної війни, проте аж ніяк не личить відповідальним політикам ХХІ століття.

Яким чином описані вище рекомендації вигідні Сполученим Штатам – це питання залишається без відповіді. Натомість негативні наслідки таких кроків можуть просто зруйнувати світовий порядок, створений і підтримуваний самими США. Знов-таки, автор рецензованої праці цілеспрямовано пропонує дозволити «великим» державам ігнорувати чинні правила й принципи міжнародних відносин. Деструктивність таких порад, однак, важко переоцінити:

- по-перше, немає жодних гарантій, що РФ чи Китай будуть задоволені якимись обмеженими сферами впливу, – навпаки, обидві країни можуть розцінити це як приниження «подачку», що тільки посилить конфронтацію з Заходом;

326

- по-друге, будь-яка держава з претензіями на статус «великої» вирішить, що вона має право висувати вимоги до слабших сусідів або навіть іти війною;

- по-третє, в довгостроковій перспективі правилами й принципами міжнародних відносин почнуть нехтувати й решта держав («якщо іншим можна, то й нам можна»), що зрештою призведе до крайньої анархії.

Попри в цілому адекватне висвітлення автором проблем, характерних для НАТО у постбіполярну добу, деякі з наведених у його книзі рекомендацій навряд чи відповідають заявленій меті – перебудувати Альянс таким чином, щоб він був вигідний перш за все Сполученим Штатам, але також і Європі. Власне, описані вище рекомендації навіть не стосуються самого Альянсу, а передбачають – з не до кінця зрозумілих причин – фактичний розворот світового порядку до принципів *Realpolitik*, де все вирішують «великі» держави, а решті відведена роль об'єктів політики. Що ж до самого Альянсу, то він точно не втратить актуальності, поки на світовій арені залишатимуться держави-реваншисти на кшталт сучасної РФ.

References:

1. Bush, George H. W. 1989. "A Europe Whole and Free. Remarks to the Citizens in Mainz. President George Bush. Rheingoldhalle. Mainz, Federal Republic of Germany, May 31, 1989." U.S. Diplomatic Mission to Germany. 1989. <https://usa.usembassy.de/etexts/ga6-890531.htm>.
2. Hooft, Paul van. 2020. "Land Rush: American Grand Strategy, NATO Enlargement, and European Fragmentation." *International Politics* 57 (3): 530–53. <https://doi.org/10.1057/S41311-020-00227-7>.
3. Viggo Jakobsen, Peter, and Jens Ringsmose. 2018. "Victim of Its Own Success: How NATO's Difficulties Are Caused by the Absence of a Unifying Existential Threat." *Journal of Transatlantic Studies* 16 (1): 38–58. <https://doi.org/10.1080/14794012.2018.1423603>.